

Edebiyat İncelemeleriyle Türkiye'deki "Yeşil Edebiyat Kanonu"nun Sınırlarını Yeniden Düşünmek*

Rethinking the Boundaries of the "Green Literature Canon" in Turkey through Literary Studies

Ayşe Duygu Yavuz Yıldırım

Öğr. Gör. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Rektörlük

ORCID: 0000-0003-0456-9758, E-Mail: dyavuz@gsu.edu.tr

Öz

Küresel ısınma ve çevre politikalarının tartışıldığı bir zamanda ekoeleştiri güncelliğini korur. Son yıllarda ekoeleştirel perspektifle Türk yazınına yaklaşan edebiyat incelemelerinin sayısı artmıştır. Bu edebî incelemeler yoluyla "yeşil edebiyat kanonu"nun hangi özellikleri ile inşa edildiğini yorumlamak mümkündür. Edebiyat metinlerinin ekolojik bağlamı ile beraber araştırmaçıların ekoeleştiriyi alımlama biçimleri de bu kanonun niteliğinde belirleyicidir. Doğa el değmemiş cennet imgelemine yaklaşan bir tablo gibi sadece mekân değildir. Artık sanayileşme sonrası insan eliyle değıştirilmiş, tahrip edilmiş yönü göz ardı edilemez. İşte bu durum pastoral ile ekoyazını birbirinden ayırmak gerekliliğini doğurmuştur. İnsan eliyle üretilmiş bir metinde insan dışı canlıların ve doğanın yalnızca insana has duyguların betimlenmesinde birer metafor olarak kullanılması da ekoeleştirinin ele aldığı konulardandır. Hayvanların sömürülmesi hayvan çalışmalarının da katıldığı tartışmalarla temsil meselesi geniş ölçekli değerdendirilmiştir. Dünya edebiyatına dair incelemelerde ekoyazın, post-hümanist anlayışa yaklaşan içeriklere yoğunlaşır. Buna göre ekoyazın insanın doğayı tahrip etmesinin ve diğer canlılara hükmetmesinin eleştirisini içermekle birlikte; insanın kurtarıcı özne konumundan sıyrılarak diğer canlılarla bütünleşmesini önemser. İnsan merkezliğin aşılamadığı, ikili karşıtlıklara dayalı bir dil inşası yerine post-hümanist değerdelerin benimsendiği bütünleştirici bir estetik dil gereklidir. Türkçede ekoyazın olarak değerdendirilebilecek eserlere dair incelemelerde ise post-hümanist mutabakat yoktur. Ekoeleştirel yönü ile ön plana çıkarılan kimi eserlerin dahi içeriğinde insan-merkezliğin izleri görülebilmektedir. Bu çalışmada ekoeleştirel Türkçe edebiyata dair incelemeler tartışmaya açılacaktır. Edebiyat incelemeleri yoluyla yeşil edebiyata yüklenen anlamların ayrıt edici yönlerinin hangi ölçütlerle inşa edildiği çözümlenecektir.

Abstract

Ecocriticism remains current at a time when global warming and environmental policies are being discussed. In recent years, the number of literary studies approaching Turkish literature with an ecocritical perspective has increased. Through these literary studies, it is possible to interpret the characteristics of the "green literature canon". Along with the ecological context of literary texts, the way researchers perceive ecocriticism is also decisive in the quality of this canon. Nature is not just a place, like a painting approaching the imagination of a pristine paradise. The aspect that has been changed and destroyed by human hands after industrialization cannot be ignored anymore. This situation has led to the necessity of distinguishing between pastoral and eco-literature. The use of non-human creatures and nature as metaphors to describe only human emotions in a human-made text is also one of the issues addressed by ecocriticism. The issue of representation regarding the exploitation of animals has been evaluated on a large scale through discussions involving animal studies. In studies of world literature, eco-literature focuses on content approaching a post-humanist understanding. Accordingly, although eco-literature includes criticism of humans' destruction of nature and domination of other living creatures, it attaches importance to the integration of humans with other living beings by getting rid of their savior subject position. An integrative aesthetic language is required in which anthropocentrism cannot be overcome and post-humanist values are adopted instead of a language construction based on binary oppositions. There is no post-humanist consensus in the studies on works that can be considered as ecoliterature in Turkish. Traces of anthropocentrism can be seen in the content of some works that are highlighted with their ecocritical aspect. In this study, studies on ecocritical Turkish literature will be discussed. Through literary studies, the criteria by which the distinctive aspects of the meanings attributed to green literature are constructed will be analyzed.

Anahtar Kelimeler

Ekoeleştiri, ekoyazın, yeşil edebiyat kanonu, edebiyat tarihi

Keywords

Ecocriticism, eco-literature, green literature canon, literary history

Makale Tarihi

Geliş / Received
14.02.2024

Kabul / Accepted
30.03.2024

Makale Türü

Araştırma Makalesi
Research Article

* Bu çalışmanın bir bölümü ilk olarak 24 Kasım 2023 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü ve Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Araştırmaları ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen "Cumhuriyet'in 100. Yılında Sanat ve Edebiyat Kanonu" sempozyumunda "Ekoeleştirel Yaklaşımın Kanonu Yeniden Düşünmek" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur. Bu makalede ise zikredilen bildirinin içeriği düzenlenmiş ve genişletilmiştir.

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0 • Checked by plagiarism software

Bu makale, orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunulması koşuluyla, herhangi bir ortamda sınırsız kullanıma, dağıtıma ve çoğaltmaya izin veren Creative Commons Atıf Lisansı (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) koşulları altında paylaşılan bir Açık Erişim makalesidir. • This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Giriş

Buğün dünya edebiyatını ekoeleştirel perspektifle çözümlen çalışmalarda, post-hümanizmin değerlerinin belirleyici olduğu görülür. Ekoeleştirel yazın ile doğa yazınının ayrıştığı estetik ölçütler ve bağlamlara, post-hümanist bakışla insan dışının insan merkezli temsiline sorunlaştırılması eklenmiştir. Kültürel üretmelerde doğanın ve diğer canlıların insana has özelliklerle kişileştirilmesi, insana fayda sağlamakla nesneleştirilmesi, varlık sahalarını kısıtladığından bu gibi içeriklerin yer aldığı metinlerin eko-yazına uygunluğu tartışılmıştır. Türkçede eko-yazın örneği ilan edilen kimi eserlerde, bu eleştirel vizyonla çelişecek betimlemelerin yer alması, bu sınıflandırmanın yeniden ele alınmasını gerektirir.

Tarih yazımının eleştirel değerlendirmesi, çoğunlukla bazı fikir ve eserlerin karanlıkta bırakılmış yönlerini açığa çıkarmayı hedefler. Eko-yazın tasnifini içeren çalışmalar da bir edebiyat tarihi yazma faaliyetinin parçasıdır. Bu faaliyetteki kimi saptamaları yeniden düşünürken Türkçede sınırları yeni çizilen “yeşil edebiyat kanonu”nun tarih yazımını da tartışmaya açmış oluruz.

Edebiyat eleştirisinin eleştirisi de edebiyat incelemeleri ve eleştirisi kadar literatürde farklı tartışma zeminleri oluşurmada etkilidir. Dolayısıyla bu çalışmada metin merkezli, ekoeleştirel bir analiz yerine; önceki analizlerin eko-etikle örtüşüp ayrışan yanlarına temas etmek hedeflenmiştir. Çevresel adaletle, doğanın tahribatına karşı koyan içerikte olduğundan emin olunan yapıtlara dahi sızan insan-merkezci söylemin analiziyle mevcut saptamalar sorgulanmış; buna karşılık bu söylemi yıkabilen eserler ve analizlerinin nasıl olabileceğinin altı çizilmiştir. Bu çalışmanın kapsamı, başka örnekleme ve değerlendirmelerin eklenmesiyle genişletilebilir. Türkçe eko-yazın örneği sayılan eserler hakkındaki incelemeleri değerlendirmeden önce ekoeleştirinin kavramlarının, ayırt edici özelliklerinin saptanması için öne çıkan kimi görüşleri anımsamak işlevsel olacaktır.

Modern çevre hareketinin yükselişe geçtiği bir evrede doğanın tahribatını içeriğine taşımasıyla popülerlik kazanan metinlerin başında, 1962’de Amerikalı yazar Rachel Carson’a ait *Silent Spring* (*Sessiz Bahar*) zikredilir. Kimyasal böcek öldürücü ilaçların (DDT) yarattığı çevresel hasarla sığır, koyun, kümes hayvanları ve kuşların yaşamının sona ermesine değinen metin, edebî anlatımıyla kitlelerce rağbet görürken insan eliyle çevreye verilen zarara dikkat çeker.¹

1972 yılına gelindiğinde ise karşılaştırmalı edebiyat, yaban ekolojisi, karşılaştırmalı insan-hayvan davranışı alanlarında uzmanlaşan Amerikalı araştırmacı Joseph Meeker, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology* başlıklı kitabında ilk kez edebiyatla ekoloji arasındaki bağa işaret eden “literary ecology” (edebî/yazınsal ekoloji) kavramını literatüre kazandırır.² Meeker,

¹ Rachel Carson, *Sessiz Bahar* (Ankara: Palme Yayınları, 2004).

² Joseph Meeker, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology* (Tuscon: Arizona University Publishing, 1997).

farklı yüzyıllarda üretmiş Dante, Shakespeare, E.O. Wilson gibi yazarlardan metin örnekleri sunarken Batı yazınının merkezî türü trajedinin, çevrenin sömürülmesine dayalı davranışları içermesinin aksine, komedi türünün doğa ile uyum esaslı insan ve hayvan davranışlarının evrenselliğini barındırdığına dikkat çeker.³

1973 yılında Oslo Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdüren çevre filozofu Norveçli Arne Naess'in "Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary" ["Sığ ve Derin, Uzun Mesafe Ekoloji Hareketi. Bir Özet"] başlıklı makalesi *Inquiry*'de yayımlanır. Bu makalesinde Naess (1973), "sığ ekoloji hareketi" olarak tabir ettiği kimi çevreci hareketlerin kaynakların tükenmesi ve kirlilikle mücadelede sadece gelişmiş ülkelerdeki insanların refahını ve sağlığını koruma hedefini taşımasını eleştirir.⁴ "Derin ekoloji" ise "sığ ekoloji"nin aksine, araştırmacıyı efendi-köle esaslı insan-merkezci yabancılaşmadan kurtarıp diğer türlerin yaşam hakkını gözetmeye sevk eder.⁵ "Sığ ekoloji"ye kıyasla "derin ekoloji" bir çevre sorununu ele alırken yalnızca insan türünün faydasına olan kaynakların tükenmesine çözüm üretmeyi hedeflemek yerine; tüm ekolojik sistemi gözetir. "İnsan, doğanın bir parçasıdır; doğayı nesneleştiren özne değildir" temel argümanıya Naess, "derin ekoloji"yi sekiz ilke üzerinden savunurken ardılı çalışmalarda sıkça anılır.

1978'de ise edebiyat alanındaki çalışmalarıyla bilinen Amerikalı yazar William Rueckert, *Iowa Review*'de yayımlanan "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism" [Edebiyat ve Ekoloji: Eleştiride Bir Deney] başlıklı makalesinde ilk kez "ekoeleştirir" kavramını kullanmasıyla literatürde öne çıkar. Rueckert, "Edebiyat ve Biyosfer" alt başlığında insan-merkezçiliğin hem doğa hem insanın kendi türünü yok etme açmazına şöyle temas eder:

Her ne kadar saf biyolojik ekolojiden önemli sayıda kavramı kullansam (ve dönüştürsem de) aşağıda alıntılananlar, insan ekolojisine özellikle de edebî ekolojiye bir katkı olarak anlaşılabilir. Şimdiki sorun, çoğu ekolojistin de kabul ettiği gibi, insan topluluğunun doğal topluluğu ve onunla birlikte insan topluluğunu yok etmesidir. Doğaya karşı hâkim ve paradoksal tavrımızın doğasında olan, ekolojistlerin kendine zarar verme veya intihar etme güdüsü olarak adlandırmayı sevdikleri şey budur. Kavramsal ve pratik sorun, iki topluluğun (insan ve doğal olan) biyosferde bir arada yaşayabileceği ve gelişebileceği zemini bulmaktır.⁶

William Rueckert, ekolojik terimlerle edebiyat arasındaki bağlantıyı nasıl kurduğunu ise şöyle örneklendirir: "Şiirler fosil yakıtın (depolanmış enerji) sözlü eşdeğeridir, ancak yenilenebilir bir enerji kaynağıdır ve her zaman üretken olan ikiz matrislerden; dilden ve hayal gücünden gelirler."⁷ Rueckert, ekolojinin kavramları ile edebiyatın kavramlarını örtüştürme denemesi ile ekoeleştirisinin bir edebiyat eleştirisi kuramı olmasının temellerini atmış olur. Başta edebiyat çalışmalarını kapsayan bu yol, sonraları kirlilik, küresel ısınma, aşırı nüfus, atık ve nükleer etkisi,

³ Meeker, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology*.

⁴ Arne Naess, "Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary," *Inquiry* 16, (1973): 95.

⁵ Naess, "Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary," 96.

⁶ William Rueckert, "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism," *Iowa Review* (1978): 107.

⁷ Rueckert, "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism," *Iowa Review* (1978): 108.

ormansızlaşma, ozon tabakasının incelenmesi gibi güncel çevre sorunlarının ekolojik bilinçle (ecological consciousness) başka metin türlerini de kucaklayarak analizini kapsayan disiplinlerarası bir kurama dönüşecektir.

Marksizm, Varoluşçuluk, Feminizm gibi kuramsal yaklaşımlarla ekoeleştirel etiğin bütünleştirilmesi ve kimi konulara getirilen kuramsal itirazlarla, alandaki çalışmaların çeperi genişlemiştir. Buna bağılı olarak sonraki 30 yıllık süreçte bu konudaki akademik çalışmalar artar. 1980’li yıllara gelindiğinde çevreci eleştirmenler, İngiliz ve Amerikan edebiyatında doğa yazınına yoğunlaşarak Henry David Thoreau, John Muir, Mary Austin, Barry Lopez, Wendell Berry, John Burroughs, Aldo Leopold, Edward Abbey, Terry Tempest Williams gibi yazarların eserlerindeki çevre bilincini analiz eder.⁸

1990’larda ise Amerika’daki akademik çalışmalarla ekoeleştirel okumalar sayıca artmıştır. 1991’de Amerika’daki Modern Language Association (MLA, Modern Diller Derneği)’in bir toplantısında Harold Fromm’un “Ecocriticism: The Greening of Literary Studies” [Ekoeleştiri: Yeşil Edebiyat Çalışmaları] başlıklı semineriyle disiplinde yeni bir yol açılır. 1992’de ASLE (Association for the Study of Literature and Environment) [Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği] ile kurumsal bir çatı kazanılır. 1993’te ise bu kez sıra akademik yayın organının oluşturulmasına gelmiştir. Bunun üzerine *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* [Disiplinlerarası Edebiyat ve Çevre Çalışmaları] başlıklı derginin ilk sayısı yayımlanır. 1996’da ise Cheryl Glotfelty hem klasik hem de güncel edebî örneklerle temas eden kapsamlı bir makale seçkisinden oluşan *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* kitabının editörlüğünü Harold Fromm ile birlikte üstlenir.⁹ Böylece küresel çevre krizi gibi önemli ve güncel bir meseleyi edebî/yazınsal ekoloji alanında son çeyrek yüzyıldaki gelişim çizgisiyle sunan bir inceleme ortaya çıkar. Ursula K. Heise, *American Book Review* dergisindeki “Science and Ecocriticism” (Bilim ve Ekoeleştiri) başlıklı makalesinde ekoeleştirin belli tarihsel periyotlardaki belli kültürlerde doğanın insan tarafından alımlanış biçimine bağılı çeşitli değerlerle örtüştürüldüğünün üzerinde durur.¹⁰ Edebiyat incelemelerinde bu yaklaşım, eserlerde doğanın insan eliyle üretilmiş duygu, düşünce ve değerlerle kurgulanıp kurgulanmadığına cevap aramak olarak düşünülebilir. Çevresel edebiyat ve ekolojik edebiyat eleştirisi alanlarının artan önemiyle birlikte *PMLA* dergisi, “Çevre Edebiyatları Üzerine Forum” başlığı altında on dört uzmanın görüşüne başvurur. Nevada Üniversitesi’nde edebiyat ve çevre alanında çalışmalarını yürüten ve ASLE kurucu başkanlarından olan Scott Slovic, söz konusu forumda, alanın tanım ve kapsamının sanılanın aksine diğere kuramsal yaklaşımlardaki gibi kısıtlayıcı olmadığını şu cümlelerle ifade eder:

[P]ek çok eleştirmen artık yirminci yüzyıl öncesi edebî eserleri ve edebî olmayan ifade biçimlerini incelemek için ekoeleştirin merceklerini kullanıyor. Ve çevresel adaletten ekoloji bilimine kadar

⁸ Ufuk Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş* (Ankara: Ürün Yayınları, 2017), 38.

⁹ Cheryl Glotfelty ve Harold Fromm, *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (Athens: The University of Georgia Press, 1996).

¹⁰ Ursula K. Heise, “Science and Ecocriticism,” *American Book Review* 18.5 (July-August 1997): 4.

uzanan teorik söylem, disiplinin tamamına nüfuz ediyor. [...] Alanın geniş bir tanımını yapmam istendiğinde, bunun herhangi bir bilimsel yaklaşım yoluyla açıkça çevresel metinlerin incelenmesi olduğunu ya da tam tersine herhangi bir edebî metinde, hatta metinlerde ekolojik sonuçların ve insan-doğa ilişkilerinin incelenmesi olduğunu söylüyorum [...] [E]koeleştirel yoruma tümüyle karşı koyan tek bir eser bile yeşil okumaya yasak değildir.¹¹

Scott Slovic, yazısının sonunda ekoeleştirelin yalnızca pastoral veya yaban metinlerinin nostaljik bir algıyla okuma modasından ibaret görülmemesi gerektiğini vurgular. Dolayısıyla herhangi bir zamanda yazılmış herhangi bir türde veya bağlamdaki metin de ekoeleştirel yaklaşımlarla incelenebilir. Slovic ile birlikte ekoeleştirelin kapsamına dair görüş beyan eden bir diğer akademisyen de Harvard Üniversitesi, Amerikan edebiyatı uzmanı ve ekoeleştirelin öncülerinden Lawrence Buell'dir. Buell, alandaki çalışmaların merkezî bir metodolojik paradigma veya üniter bir yaklaşım dizisine yaslanmadığının altını çizer ve bu birbirinden farklı ekoeleştirel proje içeriklerini şöyle sıralar:

(1) edebî yansıma modelleri olarak belirli bilimsel araştırma biçimlerinin (örneğin, ekoloji ve evrimsel biyoloji) ve sosyal bilimci araştırmanın (örneğin, coğrafya ve sosyal ekoloji) olanaklarının değerlendirilmesi; (2) insan deneyiminin düzlemsel temelini metinsel, teorik ve tarihsel analizi; (3) edebiyatın çevresel-etik yansıma alanı olarak incelenmesi – örneğin insan-merkezli varsayımların eleştirisi olarak; (4) özellikle edebî metinlerde fiziksel çevrenin edebî temsiline uygulandığı şekliyle mimesis ve atıfsallığın yeniden teorileştirilmesi; (5) yaratıcı yazarlık da dâhil olmak üzere akademik disiplinlerin ötesine ve (aslında daha da önemlisi) bunların ötesine geçerek kamuya uzanan çevresel söylemin her türlü ve tüm biçimlerinin retoriğinin (örneğin cinsiyet, ırk, siyaset gibi ideolojik değerleri) incelemesi özellikle medya, devlet kurumları, kurumsal organizasyonlar ve çevresel savunuculuk grupları olmak üzere; ve (6) (çevresel) yazmanın yaşam ve pedagojik uygulamayla ilişkisinin araştırılması. Bu ve diğer ekoeleştirel projeler hem ayrı ayrı hem de bir arada üretiliyor ve hiçbir şekilde tek bir uyumla üretilmiyor. Buradaki etkili kelime fikir birliği değil, canlılıktır.¹²

Buell'in, ekoeleştirel çalışmaların yaratıcı yazarlık veya akademik metinlerin de dışına çıkan örneklem analiziyle bir araştırmalar bütünü olarak birçok perspektifte incelenebileceğini bildirmesinin, Slovic'in edebî ya da değil; ekobilinçle yazılmış veya yazılmamış tüm metinlerin bu perspektifle analiz edilebileceği yorumuyla örtüştüğü söylenebilir. Bu vizyon, hangi tür, biçim ve zamanda olursa olsun birçok metnin ekoeleştirel yöntemle okunabileceğini vurgulaması bakımından önemlidir.

2000'li yıllardaki çalışmalarda ise çevresel sorunlar, kültür ve ırk, sınıf, cinsiyet gibi toplumsal meselelerle birlikte tartışılabilirken başlarda pastoral yazıyla üretilen kent-doğa ayrımı çözülmeye başlar. "Kentsel Ekoeleştirel" ("urban ecocriticism") ve yoksul insanların çevre hakkını kapsayan "çevre adaleti" ("the environmental justice") gibi kavramlarla post-modern sonrası dünyada ekolojik adalet ile sosyal adalet arasındaki ilişkinin göz ardı edilmemesi gerektiği

¹¹ Scott Slovic, *Publication of the Modern Language Association (PMLA)* (1999): 1102.

¹² Lawrence Buell, "Forum on Literatures of the Environment," *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America* 114, no. 5 (1999): 1091, <https://doi.org/10.2307/463468>.

anımsatılır. Eko-yazın artık Amerikalı doğa yazarı Barry Lopez'in "mekân edebiyatı" tanımından çıkıp Lawrence Buell'in "ekolojik küreselleşme" odağında ele alınacak geniş bir tanıma ulaşır.¹³

Yıllar içinde akademik çalışmalarındaki bakış açılarına göre ekoeleştirisinin devinimi üç dalga olarak tarihselleştirilir. 1980'lerde doğa yazınına odaklanan ilk dalga, ekoeleştirel çalışmalarda çevre bilinci yaratmak hedefini, insanın doğadan üstün olmadığını, doğanın bir parçası olduğunu içerir. İkinci dalga çalışmalarında ise doğa ile yapılandırılmış çevre ayrı tutulmadan çevre-toplum ilişkisi gözetilir. Üçüncü dalgada ise küresel insan deneyimlerine, sömürgecilik sonrası çevreci eleştiriye ve çevresel adalet ekoeleştirisine yönelmeyle küresel iklim değişikliğine bağlı çevre sorunları tartışılır.¹⁴

Ekoeleştiri, yıllar içinde çeşitli kuramsal yaklaşımlara bağlı olarak farklı ölçütlerle yeniden tanımlanırken eko-yazına uyacak metinler de tür tartışması ekseninde farklı görüşlerle incelenmiştir. Ekoeleştiri, edebiyat eksenli inceleme sahasını yıllar içinde genişleterek diğer kültürel üretmeleri de kapsayan bir okuma ufku sunmuştur.

Pastoral Şiirden Eko-şiire Doğu Doğayı Yazma Biçimleri

İlk çalışmalar İngiliz ve Amerikan edebiyatındaki pastoral türünü merkeze almıştır. Greg Garrard'ın 2016'da *Türkçeye Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Çalışmalar* başlığıyla çevrilen kitabının "Pastoral" bölümünde Terry Gifford'ın klasik, romantik ve pejoratif pastoral sınıflandırmasına atıfta bulunduktan sonra bu sınıflandırmayı "klasik, romantik, Amerikan ve pastoral ekoloji" olmak üzere yeniden ele alarak detaylandırır. Buna göre kronolojinin başında yer alan klasik pastoral, Helenistik dönemden 18. yüzyıla kadarki edebî üretilerden başta şiirleri kapsar. Bağlamsal olarak ise "şehir (çılgın, yozlaşmış, gayri şahsi) ve kırsal (barışçıl, bereketli) arasındaki mekânsal ayırım [ile] geçmiş (*idyllic*) ve şimdiki zaman (*fallen*) arasındaki zamansal ayırım" klasik pastoralin özünü oluşturur.¹⁵ Kent-kırsal dikotomisi sonraki dönemde yani Romantik pastoralde de görülür. Garrard, "kaybolan geçmişe nostaljiye odaklanan ağıt, cömert şimdiki zamanı kutlayan idil ve kurtarılmış bir geleceği bekleyen ütopya"¹⁶ olmak üzere pastoraldeki zaman merkezli türsel bağlamın üç unsuru olduğunu ileri sürer.

19. yüzyılla birlikte, Aydınlanma'nın akılcılık ilkesiyle sırtını çevirdiği sezginin, duygunun, doğanın öne çıkarıldığı Romantizm akımı, sanat ve felsefede yeni bir pencere açar. Sanayi Devrimi'nin doğa üzerindeki tahakkümünden sıyrılmayı isteyen Romantizm akımı destekçileri, kent yaşamının karmaşasından uzak pastoral bir dünyaya sığınmayı arzular. Doğa,

¹³ Oppermann, *Ekoeleştiri*, 25-27, 29.

¹⁴ Ufuk Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş* (Ankara: Ürün Yayınları, 2017), 38-43.

¹⁵ Greg Garrard, *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, çev. Ertuğrul Genç (İstanbul: Kolektif Yayınevi, 2016), 61.

¹⁶ Garrard, *Ekoeleştiri*, 65.

endüstrileşmekte olan kentten kaçan sanatçının idealize ettiği bir alandır. Romantik edebî üretilerde doğa, daha çok insanoğluna sundukları ile estetize edilirken nesneleşme riskiyle karşı karşıyadır. Jonathan Bate, *Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition* (1991) başlıklı çalışmasında, İngiliz edebiyatı pastoral geleneği içinde William Wordsworth şiirinin ekolojik duyarlılığa dayanan insan-doğa bütünleşmesini içerdiğinden söz eder.¹⁷ Greg Garrard ise bu görüşe karşı çıkarak Wordsworth şiirinde, kurmaca karakterlerin doğaya yükledikleri anlamın haricinde insan bakışından bağımsız bir ontoloji olarak doğanın bizzat kendisine rastlanmadığını belirtir.¹⁸ Wordsworth şiiri, aslında doğanın yazınsal olarak ele alınış biçiminde pastoral, doğa yazını ve eko-yazın gibi türsel ayrışmaların nerede başlayıp nerede bittiğini bize hatırlatması bakımından önemlidir. Greg Garrard (2016) tespitini şöyle sürdürür:

Wordsworth'un değer atfettiği "doğa" günümüz çevrecilerinin korumaya çalıştığı doğa değildir. Romantik doğa genelde ciddi tehlike altında değildir ve biyolojik çeşitlilik açısından kısır olabilir. Doğa daha ziyade enginliği, güzelliği ve dayanıklılığı açısından sevilir. Wordsworthçü Romantizm, bu tip görkemli, özellikle de dağlık arazilere dikkat çekerek, ekolojik açıdan tehlike altında bulunan ancak bataklık, sazlık ve sulak yerler gibi daha az "pitoresk" alanlar üzerinde durmaz.¹⁹

Pastoralin, Romantik periyotta şiir türündeki kimi örneklerinde doğa, insan eliyle idealize edilmiş kurmaca bir yer olmanın ötesine geçememiştir. İngiliz pastoral şiir geleneğinde William Wordsworth (1770-1850); Amerikan pastoralinde ise Henry David Thoreau (1817-1862) öncüdür. Massachusetts eyaletine bağlı doğduğu Concord'daki Walden Gölü kıyısı, Thoreau'ya *Walden: Ormanda Yaşam* adlı kitabı yazmada ilham vermiştir. Doğa ile bütünleşirken yaşama dair sadelik ve basitlik idealini benimseyen Thoreau: "Tanrı'ya ve Cennet'e daha yakın olamam Walden'da yaşadığımdan"²⁰ ifadesiyle doğa ile cennet imgelemi arasında koşutluk kurar. Amerikan pastoralı, Thoreau'nun şiiriyle, insan var oluşunun özünü münzevi doğa yaşamında bulma idealinin dışında da metaforlar üretmiştir. Garrard, toprakla estetik yerine üretime dayalı ilişkinin öne çıktığı Amerikan pastoralinde doğayla kadın arasında analogiye yaslanan cinsiyetlendirilmiş doğa anlayışının literatüre girdiğinden bahseder.²¹ Vahşi doğa, Eski Dünya düzleminde medeniyetin dışındaki bir sürgün yeri olarak görülürken Yeni Dünya düzleminde, tıpkı klasik pastoralde olduğu gibi insana rahatlık veren bir sığınaktır.

"Edebiyata Ekoeleştiril Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya" başlıklı makalede Meliz Ergin ve Özen Nergis Dolcerocca, "pastoral şiir" ile "eko-şiir" ayrımına temas eder. Buna göre pastoralin doğuşunda kentte sıkışık kalmış insanlar için doğa, romantik bir sığınak olarak betimlenirken; eko-şiirde doğa-kültür karşıtlığını yıkan bir bağlamla doğanın insanoğlu tarafından tahrip edilmesine

¹⁷ Jonathan Bate, *Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition* (London: Routledge Publishing, 1991).

¹⁸ Garrard, *Ekoeleştiril*, 72.

¹⁹ Garrard, *Ekoeleştiril*, 72.

²⁰ Henry David Thoreau, *Walden: Ormanda Yaşam* (İstanbul: Zeplin Yayınevi, 2014), 175.

²¹ Garrard, *Ekoeleştiril*, 81-83.

dair bir içerik mevcuttur.²² Gülsemin Hazer ise “Doğa Şiirinden Eko-Şiire: Şiirde Ekolojik İçerik ve Salâh Birsal’in Bir Şiiri Üzerine Çözümleme” başlıklı makalesinde pastoral ile eko-şiir farkına şöyle yer verir:

[D]oğa şiirlerini sınıflandırmada insan-merkezli (antroposantrik) bakıştan canlı merkezli (biyosentrik) bakışa geçiş, önemli bir unsur olarak görüldüğü için, eko-şiirlerde daha bilimsel bir duyarlılık ya da ‘eko-poetik’ bir tavır aranmaktadır [...] Köken olarak doğa şiirine dayandığı belirtilen çevreci veya çevresel şiir ile eko-şiirler romantizmden uzaklaşıp çevre sorunlarına yaklaşma bağlamında bir ortaklık taşıırken, ‘eko-poetik’ bakımdan ayrılırlar.²³

Littera’daki “Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri” başlıklı makalesinde Dilek Bulut, çağdaş ekoeleştirel yazının klasik doğa yazının ayrışma noktasına değinir. İnsan-merkezciliği reddeden bütüncül ekolojik çevre görüşüne sahip edebî üretmelerde doğanın, insan düşüncelerinin aktarımında nesneleştirilmesi ve basmakalıp ifadelerle yansıtılması söz konusu değildir. Doğa, sadece dil tarafından oluşturulmuş kurgu bir evrenin parçası olmanın ötesindedir ve yazarından bağımsız bir gerçeklik arz eder.²⁴ Doğa yazınında, doğanın işleniş biçimine odaklanıldığında insan eliyle değiştirilmiş, devingen bir doğa anlatısı yer bulmaz, daha çok insanın yararına işleyen bir sistem olarak doğa idealize edilmiştir. Buna karşılık eko-yazında ise insan eliyle değiştirilmiş, idealize edilmeden ve insanın yararlanmacı tavrıyla nesneleştirdiğı doğaya dair eleştirel bir vizyon söz konusudur.

Post-yapısalcı bakış açısında ise, doğanın kültürel bağlamlara göre farklı alımlamaları içermeyen, nesnel, tekil bir ontoloji ile yansıtılması imkân dâhilinde değildir. Dilsel üretmeler, göstergelerin tarihsellik içerisinde farklı kültürel anlamlar kazandığı bir anlatı evreni arz eder. Doğanın betimlenişi, metafor veya öznellik konumu da post-yapısalcılığa göre tutarlı, genel geçer kodlarla belirlenemez. *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat* başlıklı çalışmada Serpil Oppermann, doğanın kültürel etkiden muaf, kendi gerçekliğiyle sunulmasının imkânlarına yönelik görüşleri şöyle değerlendirir:

Postmodernizme göre dil, gerçekliğin saydam bir aktarıcısı olamaz, dolayısıyla doğanın ontolojik olarak erişilebilirliğini sorgular. Ekoeleştiri ise bu yaklaşımın çevreci söylemleri tehdit ettiği görüşündedir ve dilin doğayı nesnel olarak yansıtılabileceğini iddia etmektedir [...]. Ekoeleştirinin gerçekçi yaklaşımı, son dönemlerde görülen, alanı, metin ve bağlam ile ele alan, bilgi ve varoluğu birlikte düşünmeye yönelten, yeni ekolojik bilgi modelleriyle kurumsallaştıran çalışmalar neticesinde geçersiz kılınmıştır.²⁵

Dış gerçekliğin uzantısı olan bir içerikle anlatı zemini oluşturmak tam da post-modern yapıtların, her şeyin kurmaca ürünü olduğunu anımsatma düşturu ile ters düşer. Dolayısıyla post-yapısalcılık

²² Meliz Ergin ve Özen Nergis Dolcerocca, “Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya,” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36, (2016): 304-305.

²³ Gülsemin Hazer, “‘Doğa Şiirinden Eko-Şiire’”: Şiirde Ekolojik İçerik ve Salâh Birsal’in Bir Şiiri Üzerine Çözümleme,” *TÜRÜK: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 26, (2021): 37.

²⁴ Dilek Bulut, “Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri,” *Littera* 17 (2005): 83-84.

²⁵ Oppermann, *Ekoeleştiri*:33-34.

ve post-modernizm, nesnel gerçekçiliği yıkan bir vizyonla ekolojik içeriğin kültürel ve kurgusal inşasına yoğunlaşır.

Toparlamak gerekirse mevcut çalışmalara göre Romantik dönem pastoralinden farklı olarak eko-yazında doğa, insan merkezci bir simgeleştiririnin ürünü olmaktan çıkıp özne hüviyetini taşır. Doğa, yalnızca mekân betimlemesi olarak edebî eserlerde yer bulmaz. Yalnızca idealize edilmiş betimlemelerle doğayı simgeleştirmek yerine, tüm yönleriyle doğaya yer vermenin yollarını tartışmaya açması bakımından eko-yazın, doğa yazınından ayrılır. Eko-yazında insanın kendisi dışındaki canlılara ve doğaya, bununla birlikte azınlık kimliklere dair ezici tahakkümünün eleştirildiği bir ideolojik perspektif de söz konusudur. Doğa yazınından farklı olarak eko-yazın, kurmacanın içinde doğaya dair var oluşun insana hizmet etmek üzere ideal betimlenişine yer vermek yerine insan etkisi sonrası aynı kalmayan devinen doğayı sunma hedefindedir. Post-hümanizm (İnsancılık Sonrası) ile birlikte insan ile insan dışındaki canlıların bütünleşik yaşamına vurgu yapılır. Buna bağlı olarak eko-yazının niteliklerinde insan-doğa, karşıtlık değil birbirlerine dönüşen koşutluk ilişkisi içinde resmedilir.

Edebiyat İncelemelerinden Hareketle Eko-Yazının Niteliği ve Sınırları Üzerine Yeniden Düşünmek

Siyasi otoriteler, eğitim kurumları, üniversiteler, görsel ve yazılı basın edebiyat kanonunun oluşmasında rol sahibidir. En az eserler kadar eserleri inceleyip sınıflandıran eleştirmenler, tarihçiler ve akademisyenler de kanonu şekillendirir. Yapılan her inceleme, aynı zamanda ekoeleştirel duyarlılık temelinde Türkçe yeşil edebiyat kanonunun hangi ölçütlerle oluşturulabileceğine dair görüşleri de barındırır. Ekoeleştirel değerleri benimseyen “yeşil edebiyat kanonu”nun oluşumunda hangi ölçütler dikkate alınmıştır? Bu soruya yanıt ararken Türkçe eko-yazın örneklerini inceleme konusu edinen başlıca çalışmalar gözden geçirildiğinde ekolojik etiğin estetize edilmesine yönelik farklı anlayışlar olduğu göze çarpmaktadır. Bir eserin “çevreci edebiyat” vasfını taşıması aslında pek de objektif biçimde şekillenmez. Ekolojik etiğin eleştirmen veya akademisyence hangi cephesiyle benimsendiği, “ekolojik” olduğu iddia edilen metinlerin listesinin oluşmasında temel etmendir. Bu da söz konusu “yeşil edebiyat”, “çevreci edebiyat”, “ekoeleştirel edebiyat” örneklerini içerdiği varsayılan bir edebiyat kanonunun ve buna bağlı olarak da bir edebiyat tarihinin genel geçerliğini tartışmalı kılar. “Homojen, herkesçe kabul gören bir ekoeleştirel edebiyat örneğinden söz edebilir miyiz?” sorusu, bu konuda artan çalışmaların kanonlaştırma çabasında öne çıkan ayırt edici bakış açılarını yeniden düşünmeye davet eder.

Kimi akademisyenler, ekoeleştirel içeriği ile öne çıkan metinler arasında Halikarnas Balıkcısı'nın *Aganta Burina Burinata* (1945) romanını zikreder. Romanda insanın doğa ile mücadelesi aktarılırken doğanın insanoğlu için yaşamsal tehdiye dönüşmesi, ekoeleştirel bağlamın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılar. Bu bağlamda romandaki ilgili alıntıyı inceleyelim:

Kimi vakit limanımıza bağlı bir geminin battığını duyardık. Boğulanlar için duyulan kederi herkesin yüzünden okur, boğulanların öksüz kalmış çocuklarına sokakta rastlar, onların evlerinin önünden geçerken kadınlarının hıçkıra hıçkıra ağladıklarını duyar, batmış gemiden kurtulanların türkülerini kendi ağızlarından dinlerdim. Denizden soğumak şöyle dursun, boğulanlarla beraber bulunamadığım denizin savaşı da olsa denizle al takke ver külah görüşemediğim için hayıflanırdım.²⁶

Halil İbrahim Ünser, “Derin Ekoloji Akımının Türk Edebiyatına Etkileri” başlıklı makalesinde, *Aganta Burina Burinata* (1945) romanındaki bu kesitten hareketle romanın ekoeleştirel kurgusuna dair şu saptamada bulunmuştur: “Romanda deniz, insanların tahakkümü altına aldığı toprak kadar çaresiz değil, tersine özgür, evcilleştirilemeyen, tutsak edilemeyen yönleri ile ele alınmıştır. Hatta denizin tehlike içeren boyutu da olumlanarak ielleştirilmiştir.”²⁷

Söz konusu romandan alıntılanan kesit, ekoeleştirel tavrı barındırmanın aksine doğa-insan karşıtlığına yaslanarak birbiri üzerinde tahakküm kurmaya çalışan hiyerarşik bir yapı tahayyülünü içerir. Oysaki doğa ile insanı birbirleriyle mücadele, savaş içinde karşıtlığın iki kutbu olarak konuşlandırmak, insan ile doğanın ortaklaşıp bütünleşmelerinin önüne geçen insan-merkezci bir yaklaşımın uzantısıdır.²⁸ Bu konudaki akademik tez, makale ve kitap bölümleri kadar edebiyat dergilerindeki yayınlar da eko-yazının özellikleri konusunda önemli veriler içerir. Ekoeleştiri konusuna üçüncü sayısını ayıran *Ecinniler*’deki²⁹ yazısında Fatma Yeşil, cezalandırıcı doğa betimlemesinin insanın doğayı kendisinden bağımsız olarak değerlendirememesi ile şöyle ilişkilendirir:

Ekoeleştirmenlere göre insan kendini tabiattan ayrı bir yerde görür ve doğayı öteki olarak atfeder. Kendini yüksek bir yere koyan insan farklı bir bakışla yaptığı katliamı meşru kılar. Ancak bu tutum ile doğanın yanında kendine de zarar verir. Doğa insanı cezalandırıyor, doğa intikam mı alıyor diyerek ona kendinden bir şeyler yakıştırır. Aslında bunu yapan yine kendisidir. Çünkü doğa sessiz direnişini her zaman sürdürmektedir. İnsan ona kendi bencilliklerini, sevgisizliğini, öfkesini ne kadar yakıştırmaya çalışsa da ondan intikamını alan yine insandır. Posthümanist yaklaşımlar çerçevesinde yapılmış olan çalışmalar dili ekosistemle bir tutarak bu sorunlara eğilir.³⁰

Bu çerçevede, ekoeleştirel olduğu iddia edilen *Aganta Burina Burinata*’nın aslında ekoeleştirinin temel değeriyle örtüşmeyen bir doğa betimlemesi içerdiği söylenebilir. Çevreci duyarlılığı içeren metinlerin bağlamları kadar söylemleri de eko-yazın inşasında öne çıkar. Ancak bu zamana

²⁶ Halikarnas Balıkçısı, *Aganta Burina Burinata* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997), 84-85.

²⁷ Halil İbrahim Ünser, “Derin Ekoloji Akımının Türk Edebiyatına Etkileri,” *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)* 7, (2), (2022): 135.

²⁸ Bkz. Önceki bölümde ekoeleştirinin hedeflerini zikreden Lawrence Buell’in üçüncü maddedeki insan-merkezçiliğin eleştirisi vurgusu.

²⁹ Türkiye’deki yeşil edebiyat kanonunun belirlenmesinde akademi dışındaki güncel edebiyat dergilerinin sayılarındaki incelemeler de bu sınırları yeni çizilecek alan için etkin rol sahibidir. *Ecinniler* dergisi “Ekolojik Edebiyat Mümkün mü?” başlıklı sayısında doğa-insan ilişkisinin bir kez daha güncel tartışmalar arasında yer aldığı pandemi evresindeki sayısını, ekolojik edebiyatın sınırlarını çizme meselesine ayırır. Bu bağlamda dergideki inceleme yazılarında ekolojik edebiyatın niteliğinin üzerinde durulur.

³⁰ Fatma Yeşil, “Elif Sofya Şiirinde Ekoeleştirel Tavırlar,” *Ecinniler: Ekolojik Edebiyat Mümkün Mü?* 3, (Mayıs-Haziran 2020): 68.

kadarki değerlendirmelerde söylem analizi yerine genel içeriğe odaklanması, bu gibi nüansları atlar. Doğa ile insanın ölüm-kalım savaşı içinde ikili karşıtlıkla sunulması, doğanın bir gün ilahi adaletle insana yaptıklarının bedelini ödeteceği düşüncesi, her ne kadar çevre duyarlılığı bağlamında idealist bir beklentiyi içeriyor gibi görünse de aslında doğayı insandan bağımsız ele alamama sorununu da içerir. Bu insan-merkezci paradoksa “savaşçı deniz” temsili ile “intikamcı doğa” temsili de eklenebilir.

İntikam alan doğa betimlemesine ekoeleştirel niteliğiyle öne çıkarılan Buket Uzuner romanlarında da rastlanır. “Ekoeleştiri ve Buket Uzuner’in Romanları” başlıklı çalışmasında Süreyya Doğan, Buket Uzuner’in birçok yapıtında ekolojik dengenin gözetilmesinin öne çıktığından ve *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları* dörtlemesinin ilk kitabınsa, eleştirmenlerce Türk edebiyatının ilk eko-feminist romanı addedildiğinden söz eder.³¹ Süreyya Doğan, yazarın 2007’de yayımlanan *İstanbulullar*³² romanında 1950’lerden itibaren kente göçle gecekondü istilasının verdiği zarara karşılık İstanbul’un insanları lanetleyerek intikam alacağını şöyle betimlendiğini aktarır:

Çevreye verilen zararlardan yine insanın etkileneceği ve bozulan doğal dengenin intikam alacağı İstanbul’un ağzından aktarılmaktadır: “...kimileri yönetici, kimileri sözde siyasetçi rolünü oynayan bu “Yeni İstanbulullar” eteklerime, koltukaltlarıma, dizlerime çirkin, zevksiz, dayanıksız ve çok yakışksız evcikler kondurarak buraya çaresiz insanları doldurdular. Ben ki, İstanbulum, sallardım, silkelerim, yok ederim. Lanetimden sakının ey insankızları ve oğulları [...]. Tabiat er ya da geç kendisine yapılan müdahalenin intikamını alacaktır.”³³

Romanda, kentteki doğal alanların betonlaşmasının sonunda “çevre hakkı”nın yok oluşunun eleştirisi sunulurken İstanbul’daki çevrenin tahribatına yer verilmiştir. Ancak Uzuner, post-hümanist ekoeleştirisinin insan-merkezilik eleştirisinin aksine, betonlaştırılan metropolü insanlaştırarak sunar. Her ne kadar bağlamsal olarak insan-merkeziliğin karşısında duran bir metin inşası hedeflense de insana yaptıklarının bedelini ödeten, cezalandırıcı doğa betimlemesi nedeniyle dilsel ve estetik açıdan bunun dışına çıkılır. Süreyya Doğan, Uzuner’in dörtlemesinin ilk kitabı olan *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları: Su’ya*³⁴ dair analizinde, romanın eko-feminist içeriğine değinirken “doğanın intikamı” betimlemesine yeniden rastlanır:

Su romanında Umay Bayülgen’in taksiciyle yaptığı konuşma da romanın ekofeminist anlayıştan beslendiğinin bir başka göstergesidir: “Denizi doldurarak yol yapan, böylece ‘tabiata kazık atan küçük akıllı insanoğlundan -burada özellikle insankızı değil, insanoğlu’ diye üstüne basa basa belirterek tabiatın intikamını mutlaka aldığını ve alacağını örneklerle uzun uzadıya anlatan Umay Bayülgen’in taksi şoförü üzerindeki etkisi inanılmazdı”.³⁵

³¹ Süreyya Doğan, “Ekoeleştiri ve Buket Uzuner’in Romanları,” *Kesit Akademi Dergisi* 11 (Aralık, 2017): 681.

³² Buket Uzuner, *İstanbulullar* (İstanbul: Everest Yayınları, 2007).

³³ Doğan, “Ekoeleştiri ve Buket Uzuner’in Romanları,” 683.

³⁴ Buket Uzuner, *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları: Su* (İstanbul: Everest Yayınları, 2013).

³⁵ Doğan, “Ekoeleştiri ve Buket Uzuner’in Romanları,” 689-690.

Dolayısıyla bu örnekte de doğanın insana has kişileştirme ile betimlenmesi, intikamcılığı ile tahakküm dinamiği üzerinden insan-doğa düalizmine hizmet etmesi, insan-merkezcilik eleştirisinin önüne geçer. Bu gibi örnekler çevresel adalet konusunda şüphe götürmeyen bir duyarlılıkla yazılmış romanların söylemine dahi sızan insandan bağımsız düşünemeyişi sorgulamamızı sağlar.

Akademisyen veya eleştiriminin post-hümanist bakış açısı ile bir edebî metni “yeşil edebiyat kanonu”na dâhil etmede dikkat edeceği bir diğer bağlamsal içerik ise, doğanın insana hizmet etme işlevi ile sunulması meselesidir. Bu konu aslında daha geniş ölçekli tartışmalarla hayvan etiği etrafında ele alınabilir. Menekşe Yavuz ve Didem Ardalı Büyükarman, “Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* İsimli Romanına Ekoeleştiril Bir Yaklaşım” başlıklı çalışmada, Yaşar Kemal’in romanlarında ağırlıklı olarak insanların ekonomik kâr elde etme amacıyla doğayı talan etmesine yönelik eleştirinin yer bulduğuna değinir ve şu saptamada bulunur: “*Deniz Küstü* isimli romanda, doğanın, özellikle de denizin insan yaşamı için ne kadar önemli olduğu üzerinde önemle durulur. Deniz, geçim kaynağıdır ve insanlar denizle, denizin altındaki ve üstündeki hayvanlarla barışık bir şekilde yaşar.”³⁶

Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* romanında, geleneksel usullerle balıkların neslinin tükenmeyeceği tarzda avlanma olumlanırken ekolojik dengeyi açgözlülükle altüst edecek dinamitle avlanma gibi türün devamlılığına engel teşkil edecek avlanma yöntemlerine başvurulmasının yarattığı olumsuzluğa dikkat çekilir. Doğa, insanı doyurma ön kabulü ile kurmacaya dâhil edilir ve kontrolsüz balık avı yerine; ihtiyacı kadarını avlama makul görülür. Bu noktada, edebiyat eleştiriminin ekoeleştiriye hayvan etiği ile bağdaştırdığını varsayalım. Romanın temel mesajı olan “ihtiyacın kadarını avlaman sorun teşkil etmez” düsturunu, bütünüyle eko-etiğe uygun bulması, en azından canlı bir organizmada oluşacak acıyı gözeterek mümkün olur muydu? İşte bu nedenle bir metnin “yeşil edebiyat” kanonuna dâhil edilip edilmeyeceğinde, edebiyat eleştiriminin eko-etiği hangi nitelikleriyle benimsediği temel etmen olacaktır. Buna bağlı olarak da yeşil edebiyat kanonuna uygun görülen eserler listesinde ayrışmalar söz konusu olacaktır.

Ekoeleştirin, bir metni eko-yazına tabi kılmasındaki kriterlerden en öne çıkanı, metinde insan-merkezci tavrın yer almamasıdır. Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* romanında, zenginlik hırsıyla dinamit, kurşun ve zıpkınla balık avlayan balıkçıları eleştiren karakterin dahi Tanrı’nın tüm insandışı varlıkları insanın hizmetine sunduğuna dair söylemi, tam da insan-merkezci tavrın bir ürünüdür. Romanda bu söylemin yer aldığı kesit şöyledir: “Dünya yiyeceklerle dopdolu. Nereye elini uzatsan yiyor doyuyorsun. Ot, çiçek, arı, kuş, balık, meyve, tohum, elini neye atsan... Tanrı vermiş insan için, bol bol, ama herkes aç”.³⁷ Alıntılanan kesit, doğanın insana araçsallaştırılarak sunulduğunun bir göstergesidir. Benzer bir yaklaşım, ekoeleştirin Türkiye akademisindeki ilk başvuru kaynaklarından birinin editörlüğünü üstlenen Serpil Oppermann’in *Ekoeleştiril: Çevre ve*

³⁶ Menekşe Yavuz ve Didem Ardalı Büyükarman, “Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* İsimli Romanına Ekoeleştiril Bir Yaklaşım,” *RumeliDE: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2020): 271.

³⁷ Yaşar Kemal, *Deniz Küstü* (İstanbul: Adam Yayinevi, 1997), 75.

Edebiyat başlıklı kitabında yer alan Orhan Veli Kanık analizinde de görülür. Gülşah Dindar'ın Orhan Veli'nin kimi şiir dizelerini alıntılıyarak eko-eleştirinin teorisyenlerinden Arne Naess'in derin ekoloji örneğine³⁸ uygun addettiği görülür. “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Orhan Veli” başlıklı makalesinde Dindar şairin “Hürriyete Doğru” şiirindeki şu dizesine yer verir:

Gün doğmadan,
Deniz daha bembeyazken çıkacaksın yola.
Kürekleri tutmanın şehveti avuçlarında,
İçinde bir iş görmenin saadeti,
Gideceksin;
Gideceksin iri pınarların çalkantısında.
Balıklar çıkacak yoluna, karşıcı;
Sevineceksin.
Ağları silkeledikçe
Deniz gelecek eline pul pul.³⁹

Arne Naess'in “derin ekoloji” ideolojisi, insan harici canlıların insanın amaçlarına hizmet etmek için var olduğu fikrine karşı çıkmak üzerine kuruludur. Dolayısıyla “derin ekoloji”nin ayırt edici temel niteliği, yeryüzündeki tüm canlılara insanoğluna fayda sağlamanın dışında bir varlık hakkı tanınmasına yaslanır. Bu bakımdan derin ekoloji, insanın doğadan fayda sağlamamak için doğayı korumaya yönelik faaliyetler gösterdiği “sığ ekolojik yaklaşım”dan ayrılır. Gülşah Dindar ise Orhan Veli'ye ait dizelerde doğayı çıkarı uğruna kullanmadan doğada özgür olan insana dikkat çekildiğini iddia eder ve ekler:

Şairin özgürlük kazanmak için denize açılmayı öğütlediği insanlara aynı zamanda balık avlayarak ilerleyeceklerini söylemesi bu anlamda eko-merkezci görüşle zıt düşüyor gibi görünebilir. [...] Diğer bir ifadeyle şairin de denizde yaşamaya başlayan biri için normal olan bir beslenme şeklinden söz ettiği için balık avı konusuna değindiğini söyleyebiliriz. Bu düşünce şairin eko-merkezci bakış açısını tam olarak temsil ettiği görüşünü zedelemez.⁴⁰

Ancak Orhan Veli söz konusu dizesinde Dindar'ın saptamasını haklı çıkaracak, balıklarla varoluşunun bütünleştiği bir eylemi betimlemek yerine; balık avının neşesinden söz eder. Bir türün ölümünün diğerinin neşesi olduğu bu açık içerikte, doğa tam da Naess'in eleştirdiği üzere insana fayda sağlayıp onu doyurduğu sürece kıymetli görülmüştür. Bu tutum, “derin ekoloji”den çok “sığ ekoloji” yaklaşımına örnektir. Ancak bu okumada ısrarla doğa ile özdeşleşen bir anlamın öne çıktığı vurgulanır. Âdeta metin, kurama uydurulmaya çalışılır. Dolayısıyla metni inceleyenin görme biçimi, metnin yeniden inşasını doğurur.

“Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya” başlıklı çalışmalarında Meliz Ergin ve Özen Nergis Dolcerocca ise, Türkçe edebiyat kanonunun popüler şairlerinden Sait Faik,

³⁸ Arne Naess. “Derin Ekolojinin Temelleri,” *Derin Ekoloji* içinde, der. ve çev. Günseli Tamkoç (İzmir: Ege Yayıncılık, 1994), 9-16.

³⁹ Gülşah Dindar, “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Orhan Veli,” *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat* içinde, ed. Serpil Oppermann (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012), 59-92.

⁴⁰ Dindar, “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Orhan Veli,” 89.

İlhan Berk, Gülten Akın ve Garip şairlerinin eserlerinde, doğadaki canlıların yer almasına rağmen bu metinlerin sistematik biçimde ekolojik sorunlarla ilgilenmediğini, ekopoetikanın şiirsel dil ve ekolojik yaşam arasındaki ilişkiyi irdeleme[diğini]” zikreder.⁴¹ Elif Sofya da doğa betimlemelerini içeren her eserin ekolojik duyarlılık taşıdığına değerlendirmemesi gerektiğine şöyle dikkat çeker:

Malzemesini doğadan seçen her edebiyat ürünü için, ekolojik duyarlılık taşıyor diyemeyiz. Kuşlar, böcekler, çiçekler üzerinden kurulan metaforlar genellikle yararlanmacı bir niyet içeriyor, doğayı sembolleştiriyor. Yani bambaşka göndermelere, göstergelere yol almak için doğayı malzeme olarak seçiyor. Derdi, ekolojinin kendisi asla değildir. Yazar, inşaat vinci ile sardunya çiçeği arasında bir tercih yapmış ve estetik üç kâğıt sardunyayı açmıştır önüne, o da onu yazmıştır. Oysa doğa, politik ve varoluşa dayalı bir direnişin tam göbeğidir. Burada durmayan, burası, yani doğanın ta kendisi olmayanların, sistemin bakış açısıyla doğayı yazmayı iş edinenlerin yazdıkları da o ölçüde sentetiktir.⁴²

Peki insan-merkezciliği aşan eko-yazın için hangi niteliklerden söz edilebilir? Kimi akademik çalışmalara göre eko-eleştirel metin tanımına uygun örnekler sunan Elif Sofya gibi şairler, doğanın yıkıcı gücü ile mücadele eden biçare insanoğlundan çok, insanoğlunun yıkıcılığına rağmen hayatta kalma savaşı veren insan-dışının çaresizliğini anlatmaya değer bulur. *Dik Âlâ* (2014)'daki “Kuzular Kuşlar” şiirindeki şu dizelerinde olduğu gibi insanoğlunun hangi kavgaya girerse girsin midesindeki hayvan ölümleri ile bir diğerrinin yaşam hakkına hep kör olacağını söyler:

Şimdi sizinle ne yapılabilir
Hangi kavgaya girsek
Bileğiniz kırılğan ve kaypak
Hangi ölüme karşı dursak
Midenizde kuzular kuşlar...⁴³

Elif Sofya, aynı zamanda hayvan etiğini gözetken bakış açısını, şiir estetiğine taşıyan bir şairdir. Roman türünde de Latife Tekin, insan eliyle doğanın tahribatına dikkat çekerken hayvan sömürüsüne yer veren yazarlardandır. Örneğin, son eserlerinden *Sürüklenme*, doğanın ve yerli halkın ticari çıkarlarla zarara uğratılmasını içerirken kürk ticareti eleştirisini de barındırır.⁴⁴ “Elif Sofya Şiirinde Ekoeleştirel Tavırlar” başlıklı yazısında Fatma Yeşil, Elif Sofya'nın estetiğini oluştururken ekolojik duyarlılığa verdiği önemi şöyle aktarır: “İnsanoğlunun kurtuluşundan ziyade, insanlık denen kıyım makinesinden doğayı kurtarmak nasıl mümkün olur, bunu önceleyerek yazıyorum.”⁴⁵ Böylece Elif Sofya, hayvan etiğini de gözeterek Orhan Veli, Yaşar Kemal ve Cevat Şakir Kabaağaçlı -bilinen adıyla Halikarnas Balıkcısı'nın- metinlerinden ayrılır. Sofya, insan-merkezci bir bakışın pragmatistliği ile doğayı insana hizmet eden, insanı doyuran, bazen de insanı yıkıcılığı ile tehdit edip mücadeleye iten, hatta alt eden bir temsil sunmayı

⁴¹ Meliz Ergin ve Özen Nergis Dolcerocca, “Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya,” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)* 36 (2016): 306.

⁴² Elif Sofya, “Cin Soruşturma: Ekoloji ve Yazın-Elif Sofya,” *Cinayşe* 14 (2015): 31.

⁴³ Elif Sofya, *Dik Âlâ* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 22.

⁴⁴ Latife Tekin, *Sürüklenme* (İstanbul: Can Yayınları, 2018).

⁴⁵ Yeşil, “Elif Sofya Şiirinde Ekoeleştirel Tavırlar,” 68.

reddeder. Ancak “yeşil edebiyat”a uygunluk noktasında, metin kadar eleştirmen veya akademisyenin “eko-eleştiri” tanımı daha belirleyicidir. Metne en başından giydirilmiş bir sınıflandırmanın ikna ediciliği, sınırları geniş bir okuma yöntemi olan ekoeleştirel etiğin hangi yönünün benimsendiğine göre değişiklik arz eder. Keza okurun da bu sınıflandırmayı kabul edip etmemesi ekoeleştirel literatüre ve etiğe hangi cephesinden bağlandığı ile belirlenecektir.

“Hayatın Gailesi, Edebiyatın Mucizesi” başlıklı yazısında Ezgi Hamzaçebi, Sema Kaygusuz’un *Yere Düşen Dualar* ve *Yeryüzü Hâlleri* kitaplarını ekoeleştiri ve hayvan çalışmaları⁴⁶ alanındaki teorik yaklaşımlar ışığında analiz eden ekolojik edebiyatın sınırsızlığı içinde sınırlarını tayin ederken post-hümanist değer in öne çıktığı üzerinde durur.⁴⁷ Hümanizmin insanı merkezileştirmesine karşı çıkan post-hümanizm, evrende insan ve insan dışı varlıkların bir bütünün parçası olduğu fikrine dayanır. Buna göre: “edebiyat, farklı varlıklar arasındaki bağları ve ilişkileri var etme, mümkün olduğunca fazla çeşitlilikte varoluş hâlini inşa edebilme potansiyeline sahiptir.”⁴⁸ Hamzaçebi, ekolojik edebiyatta “öteki”lerin nasıl temsil edildiği önemine dikkat çeker. Türcü dil kodlarını aşan, insanın düşünen ve konuşan bir varlık olmanın ötesinde duyumsayan-duygulanabilen bir varlık olduğu, her varlığın farklı özellik ve duygulanımlarıyla monist biçimde sergilenmediği, normatifin azınlık mertebesinde tuttuğu kimliklerin kucaklandığı, “öteki”nin acısının dile düştüğü bir metnin ekolojik sayılabileceğini Derrida, Deleuze, Massumi, Haraway gibi teorisyenlerin çalışmaları ile belirtir.⁴⁹ Yüksek lisans tezinde ise Hamzaçebi, Sema Kaygusuz’un *Yere Düşen Dualar* ve Birhan Keskin’in *Yeryüzü Hâlleri* eserlerinden hareketle hümanist dilden farklı olarak posthümanist dil inşasının şu özellikleri içerdiğinden bahseder:

Bu metinler, insanın tüm diğer yaşam biçimleri üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğunu kabul eden bir anlayışa dayanır ve ikisi de insanın tahakkümcü pratiklerini dönüştürmeye çalışır, ama anlatımlarını ekolojik felaket söylemi üzerine inşa etmez. İnsan yüzünden mahvolmuş ve insan sayesinde kurtulacak bir dünya algısı yaratmazlar. Bunun yerine, insanı hâlihazırda diğer varlıkların temasıyla dönüşebilen bir varlık olarak konumlandırırlar. Varlıkların karşılıklı etkileşiminin ve dönüşümünün kabulüne dayanan etik bir dünya inşasının, ekolojik felakete karşı mücadelede önemli bir adım olacağı umudunu barındırırlar ve bu umudu yarattıkları duygulanım alanlarıyla okuyucusuna bulaştırırlar.⁵⁰

⁴⁶ Edebiyat özelinde hayvan temsillerinin insana has metaforların dışında yer bulma imkânlarına yönelik tartışmaların takibi için *Nesir*’in ilk sayısında çevirisine yer verilen Susan McHugh’a ait “Edebiyatın Hayvan Araştırmaları: Bir mi Birden Fazla mı?” başlıklı yazısı incelenebilir.

⁴⁷ Hamzaçebi, yüksek lisans tezinde bu konuyu detaylı biçimde ele almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ezgi Hamzaçebi, “İnsan Olmayanın Edebî Temsili: *Yere Düşen Dualar* ve *Yeryüzü Hâlleri*’ne Ekoeleştirel Bir Yaklaşım” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2017).

⁴⁸ Ezgi Hamzaçebi, “Hayatın Gailesi, Edebiyatın Mucizesi,” *Ecinniler: Ekolojik Edebiyat Mümkün Mü?* 3 (Mayıs-Haziran 2020): 21.

⁴⁹ Hamzaçebi, “Hayatın Gailesi, Edebiyatın Mucizesi,” 21-23.

⁵⁰ Hamzaçebi, yüksek lisans tezinde bu konuyu detaylı biçimde ele almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ezgi Hamzaçebi, “İnsan Olmayanın Edebî Temsili: *Yere Düşen Dualar* ve *Yeryüzü Hâlleri*’ne Ekoeleştirel Bir Yaklaşım” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2017), 25.

Tam da yukarıda detaylı yer verilen Buket Uzuner ve Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki insan eliyle üretilmiş bir ekolojik felaket anlatısının önüne geçen bir dildir bu.⁵¹ İnsana atfedilen tahrip eden ve tahripten kurtaran gibi merkezileştirilmiş temsiller ise sarsıntıya uğratılır.

Sonuç

Sonuç olarak, sınırları son dönem çalışmalarla çizilmeye çalışılan bu alanın ana metinlerinin niteliği metni okuyanın söz konusu perspektiflerden hangisinin üzerinde durduğuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ekoleştiren perspektifle edebiyat okumalarına dair tüm örneklemlerin niteliğinin analizi bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Ancak burada değinilen kimi öne çıkan çalışmalardan yola çıkarak ekoleştirinin Türkçe edebiyatta yazılmakta olan tarihinin nasıl şekillendirildiği tartışmaya açılabilir. Bu tartışmaya göre ilk olarak, post-hümanizmin insan merkeziliği yıkan bakış açısının doğa temsillerinde yer bulmadığı eserlerin eko-yazına dâhil edilmesi sorununun üzerinde durmaya çalışıldı. “Savaşçı/intikamcı doğa” betimlemesinin görüldüğü metinler bu örnekleme uygundur. Çevreci duyarlılığına kesin gözüyle bakılan içerikteki edebî üretmelerde dahi, söyleme sızan insan-insan dışı karşıtlığının kurulduğu insan-merkezci benzetme ve betimlemelere başvurulması, ekoleştiri düzleminde tartışılması gereken bir konudur. Bu noktada *Aganta Burina Burinata*, *İstanbulullar*, *Su* romanları ve analizlerine yer verilmiştir. Hümanist bakışın aşılamadığı ancak buna rağmen eko-yazına dâhil edilen ikinci tür eserlerde ise hayvan etiği ile bağdaşmayan yararlanmacı bakışın izlerinin görüldüğü metinlerden örneklere yer verilmiştir. Bu metinlerde hayvanlar, birer besin kaynağıdır. Ağlarla balık avının meşrulaştırıldığı, dinamitle ava karşı çıkılan *Deniz Küştü* romanı ve balık avının neşesini içeren bir doğa betimlemesi ile “Hürriyete Doğru” Şiiri yararlanmacılıkla insan dışının estetize edilmesini içerir. Bu yönüyle eko-yazın ilan edilmeleri üzerinde yeniden düşünümesi gereken bir konudur. Buna karşılık hayvan sömürüsü, hayvanın insan için yararlanmacılıkla besin kaynağı ilan edilmesi eleştirisini içeren “Dik Âlâ” Şiiri eko-yazının teorik çatısına, hayvan etiği bağlamında da uygundur. *Yeryüzü Hâlleri* de Şiir türünde insan-merkezliğin anlatıda aşılma imkânını ortaya koyan eserlerdendir. *Yere Düşen Dualar*, *Yüzünde Bir Yer*⁵² de insan ve insan dışının dili dönüştürdüğü post-hümanist

⁵¹ Benzer bir perspektifle “Deniz Gezgin'in Ağları: Ahraz ve YerKuşAğı'nda İnsandan Gayrısı” başlıklı analizinde Fatih Altuğ ise, Deniz Gezgin'in *Ahraz* ve *YerKuşAğı* yapıtlarında insan-hayvan-toprak metamorfozunun ve bütünleşmesinin üzerinde durur. Bkz. Fatih Altuğ. “Deniz Gezgin'in Ağları: Ahraz ve YerKuşAğı'nda İnsandan Gayrısı,” *Ecinniler* 3, (Mayıs-Haziran 2020): 28-33. Lüfer balığının insan-merkezci tarihsel anlatıyı kıran rolüne dikkat çekilen Sema Kaygusuz romanlarından *Şair ve Sultan* ve *Yüzünde Bir Yer*'e dair Deniz Gündoğan İbrişim'e ait analiz de son dönem Türkçe “yeşil edebiyat” kanonunu insan-doğa hiyerarşisini yıkan yapıtlarla ele alan çalışmalardan biridir. Bu nitelikleriyle söz konusu incelemeler, Türkçede post-hümanist bakışın değerleriyle bütünleşen edebiyat metinlerinin varlığını ortaya koyar.

⁵² Sevcan Tiftik, *K24'teki “Queeresk ekoloji anlatısı: Yüzünde Bir Yer”* başlıklı yazısında, romanın eko-feminizmle örtüşen kısımlarını aydınlatmakla beraber insan-merkezliği yıkmasına dair şu tespitte bulunur: “Nitekim bu romanda, doğadaki her bir zerre ve oluş yeryüzünün parçası olarak görülmekte ve insan

eko-yazına uygun okumalar sunan eserlerdir. Biyosentrik bakışın estetize edilme imkânlarına yoğunlaşan insan ve insan-dışının bir aradalığını, varoluşsal bütünleşmesini içeren yapıtlardandır.

Yine doğanın insan eliyle tahribatını, toplumsal tabakalaşma üzerinden sermayedarın yerli halkı sömürmesi ile ilişkilendiren *Sürüklenme* ve *Manves City* gibi romanlar ise, son dönem ekoeleştirel çatışmaların doğa ve azınlıkların sömürsünde iktidar eleştirisini de içine alan yaklaşımına uyan içeriktedir. Eko-feminizm, eko-marksizm gibi ekoeleştirin toplumsallıkla bağdaştığı içerikte, yazın örnekleri bu çerçeveye girer.

Böylelikle üç ayrı içerik ve yaklaşımdan söz edilebilir: Bunlardan ilki hümanist bakışa yaslanır. İnsan-doğa iç içeliği ile antroposentrik hiyerarşiyi altüst etme veya doğanın tahribatında toplumsal bir bağıntı ortaya koymayan ancak doğayı salt mekân anlatısı gibi sunan metinleri ekoeleştirel perspektifte okuduğunu iddia eden çalışmalar bu kategoride düşünülebilir. Söz konusu edebî içeriklerde, doğanın daha çok insana hizmet eden yönü ile romantize edildiği gözlemlenir. Yukarıda türsel bakımdan eko-yazının pastoralden hangi nitelikleri ile ayrıldığına dair görüşlere ayrı bir başlıkta detaylıca yer verilmiştir. Söz konusu bölümden hareketle, bu ilk yaklaşım ekoeleştirel etik ve estetiğin tam da karşı durduğu bağlam ve dilsel seçimleri barındırdığından yeni inşa edilmekte olan yeşil edebiyat kanonuna dâhil edilmesi en tartışmaya açık metinleri içerir.

Bu konudaki mevcut çalışmalarda saptanan ikinci yaklaşımda ise, toplumcu bakış öne çıkmaktadır. Toplumsal açıdan ezilen insan kimlikleri ile doğa arasındaki bağıntıya odaklanan edebî üretmelere yer verilen çalışmalarda hem kırsal hem de kent kültürü içinde toplumun “çevre hakkı”na erişimi, doğanın tahribatının sorunsallaştırılması söz konusudur. Ekoeleştirel kanona dâhil edilirken toplumcu duyarlılığın da önemsendiği metinlerde, azınlık kimliklerin deneyimleri ile doğa arasındaki koşutluk ön planda tutulur. Eko-feminizmin doğanın tahribatı ile kadının ve diğer alt kimliklerin de zarara uğratılmasına odaklandığı okumalar bu kategoride değerlendirilebilir.

Üçüncü bakış açısında ise post-hümanist değerlerin sahiplenildiği metinlerin üzerinde durulur. Bu bakış açısıyla kimi metinlerdeki insan ve insan dışındaki türlerin temsillerinin birbirlerini bastırmaksızın bir arada olduğu bir estetiğe dikkat çekilir. Eko-yazının niteliğinin belirlenmesinde anlatının içinde insan ve insan dışının metamorfozla birbirine ontolojik olarak bağlı oluşuna dair içerikler ön planda tutulur. Aynı zamanda bu üçüncü yaklaşımda norm dışına itilmiş minörle insan-dışının kucaklaştığı ve hayvan etiğini önemseyen metinler esas alınır. İnsanoğlunun tekelinde bir anlatıcılığın kırılmaya uğratılması önemsenir.

Bu okumada, söz konusu üçüncü yaklaşımla bakıldığında kimi öne çıkan metinlerin insan merkezcilik açmazına düştüğü tespit edilmiştir. Ekoeleştirel metinlerin tasnifi ile yeniden yazılan Türk edebiyatı tarihinde üçüncü bakış açısına odaklanıldığında birçok ekolojik duyarlılık içerdiği iddia edilen metin bir yönü ile tasnifin dışında kalabilmektedir. Böylelikle “yeşil edebiyat kanonu”

---

merkezcilik reddedilmektedir. Dolayısıyla metinde türler arası hiyerarşi veya hegemonik kimlik yaratımı değil de diğer şeylerle, oluşlarla ilişkilene ve her birinin yıkımı ve başka şeylere dönüşümü söz konusudur”.

nitelikleri, etrafında mutabakat sağlanmış, homojen bir yapı arz etmez. Dünya edebiyatına dair güncel çalışmalarda ise bilhassa post-hümanist bakış açısına uygun bağlam ve estetiği sunan yapıtlara odaklanılır. Türk edebiyatı için benzer bir yaklaşımla ilerlendiğinde eko-yazın sınıfında değerlendirilmiş birçok yapıtın -insan-merkezci unsurları içermesi bakımından- sınıflandırmadaki yeri yeniden dşnlmelidir.

Kaynakça

- Altuğ, Fatih. "Deniz Gezgin'in Ağları: Ahraz ve YerKuşAğı'nda İnsandan Gayrısı." *Ecinniler* 3 (Mayıs-Haziran 2020): 28-33.
- Arnold, Jean, Lawrence Buell, Michael P. Cohen, Terrell Dixon, Elizabeth Dodd, Simon C. Estok, Ursula K. Heise, et al. "Forum on Literatures of the Environment." *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America* 114, no. 5 (1999): 1089–1104. <https://doi.org/10.2307/463468>.
- Bate, Jonathan. *Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition*. London: Routledge Publishing, 1991.
- Bulut, Dilek. "evre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri." *Littera* 17 (2005): 83-84.
- Carson, Rachel. *Sessiz Bahar*. Çeviren Çağatay Güler. Ankara: Palme Yayınları, 2004.
- Crutzen, Paul J. ve Eugene Stoermer, "The Antropocene." *Global Change NewsLetter* 41 (2000): 17-18.
- Dindar, Gülşah. "Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Orhan Veli." *Ekoeleştiri: evre ve Edebiyat* içinde, editör Serpil Oppermann, 59-92. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Doğan, Süreyya. "Ekoeleştiri ve Buket Uzuner'in Romanları." *Kesit Akademi Dergisi* 11 (Aralık 2017): 673-692.
- Ergin, Meliz ve zen Nergis Dolcerocca. "Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016): 304-305.
- Garrard, Greg. *Ekoeleştiri: Ekoloji ve evre zerine Kültürel Tartışmalar*. Çeviren Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Yayınevi, 2016.
- Glotfelty, Cheryl ve Harold Fromm. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: The University of Georgia Press, 1996.
- Gündoğan İbrişim, Deniz. "Lferin Sızısı, İncirin Kederi: Sema Kaygusuz Metinlerinde Eko Hikye Anlatıcılığı, Ekolojik Keder ve Yas zerine Düşünceler." *Ecinniler* 3, (Mayıs-Haziran 2020): 34-41.

- Hamzaçebi, Ezgi. “İnsan Olmayanın Edebî Temsili: *Yere Düşen Dualar ve Yeryüzü Hâlleri*’ne Ekoeleştirel Bir Yaklaşım.” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2017.
- Hamzaçebi, Ezgi. “Hayatın Gailesi, Edebiyatın Mucizesi.” *Ecinniler* 3 (Mayıs-Haziran 2020): 21.
- Halikarnas Balıkcısı, *Aganta Burina Burinata*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997.
- Hazer, Gülsemin. “Doğa Şiirinden Eko-Şiire: Şiirde Ekolojik İçerik ve Salâh Birsal’ın Bir Şiiri Üzerine Çözümleme.” *TÜRÜK: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 26 (2021): 27-46.
- Heise, Ursula K. “Science and Ecocriticism.” *American Book Review* 18.5 (July-August 1997): 4.
- Kanık, Orhan Veli. “Hürriyete Doğru.” *Bütün Şiirleri* içinde, 117. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Kemal, Yaşar. *Deniz Küstü*. İstanbul: Adam Yayınevi, 1997.
- McHugh, Susan. “Edebiyatta Hayvan Araştırmaları: Bir mi Birden Fazla mı?” Çevirenler Ece Alparlan ve Cevat Sucu. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1 (2021): 161-176.
- Meeker, Joseph. *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology*. Tuscon: Arizona University Publishing, 1997.
- Næss, Arne. “Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary.” *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 16 (1973): 95-100.
- Næss, Arne. “Derin Ekolojinin Temelleri.” *Derin Ekoloji* içinde, derleyen Günseli Tamkoç, 9-17. İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.
- Oppermann, Serpil. *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- Özdağ, Ufuk. *Çevreci Eleştiriye Giriş*. Ankara: Ürün Yayınları, 2017.
- Rueckert, William. “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism.” *Iowa Review* 9, no. 1 (1978): 107-108.
- Slovic, Scott. “Letter.” *Publication of the Modern Language Association (PMLA)* 114, (5) (1999): 1102-1103.
- Sofya, Elif. *Dik Âlâ*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Sofya, Elif. “Cin Soruşturma: Ekoloji ve Yazın-Elif Sofya.” *Cinayşe* 14 (2015): 31.
- Thoreau, Henry David. *Walden: Ormanda Yaşam*. Çeviren Aykut Örküp. İstanbul: Zeplin Yayınevi, 2014.
- Tiftik, Sevcin. “Queeresk Ekoloji Anlatısı: *Yüzünde Bir Yer*.” *K24*. Erişim 10 Ocak 2024. <https://t24.com.tr/k24/yazi/queeresk-ekoloji-anlatisi-yuzunde-bir-yer,2076>.
- Uzuner, Buket. *İstanbullular*. İstanbul: Everest Yayınları, 2007.

- Uzuner, Buket. *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Su*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Ünser, Halil İbrahim. "Derin Ekoloji Akımının Türk Edebiyatına Etkileri." *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)* 7, (2) (2022): 127-147.
- Yavuz, Menekşe ve Didem Ardalı Büyükarman. "Yaşar Kemal'in *Deniz Küstü* İsimli Romanına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım." *RumeliDE: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2020): 267-279.
- Yavuz, Yasin. "Edebiyat ve Ekoeleştiri: Latife Tekin'in *Manves City* ve *Sürüklenme* Adlı Romanları." *Edebî Eleştiri Dergisi: Eleştiri Kuramları Özel Sayısı 3/3*, (2019): 245-259.
- Yeşil, Fatma. "Elif Sofya Şiirinde Ekoeleştirel Tavrılar." *Ecinniler: Ekolojik Edebiyat Mümkün Mü?* 3 (Mayıs-Haziran 2020): 68-75.